Afgiftekantoor 9099 Gent X - P209602

NATUURFOCUS

Tijdschrift over natuurstudie en -beheer

JAARGANG 24 • N°3 • 2025 Maart I Juni I **September** I December
Retouradres: Natuurpunt • Coxiestraat 11 B-2800 Mechelen

bpost / PB-PP
BELGIE(N) - BELGIQUE

De toekomst van de Europese hamster in Vlaanderen

Goed doordacht bermbeheer in Geel • Natuurherstel en water op de **Kalmthoutse Heide** • Natuurstudie op de lijn **tussen wetenschap en beleid**

Natuurstudie op de lijn tussen wetenschap en beleid

Ecologische waardering van een stedelijk habitat in Gent

Sander Jacobs

Wat is de ecologische waarde van een braakliggend terrein in de stad? Dit forumartikel verkent aan de hand van de Gentse casus Wissenhage hoe waardering van natuur zelden neutraal is. Zeker niet in de stad, waar ecologie, beleid en financiële belangen vaak met elkaar botsen. Wissenhage weerspiegelt bredere vragen over stedelijke natuur, wetenschappelijke integriteit en de rol van de deskundige in een politiek beladen context. Dit forumartikel toont enerzijds dat de ecologische waarde van Wissenhage aanzienlijk hoger ligt dan eerder werd aangenomen, zowel qua biodiversiteit als qua ecologisch belang in het stedelijke natuurweefsel. Tegelijk laat dit verhaal zien hoe stedelijk natuuronderzoek soms raakt aan maatschappelijke gevoeligheden en de rol die (burger)wetenschappers kunnen opnemen.

Inleiding: waardebepaling van stedelijke natuur

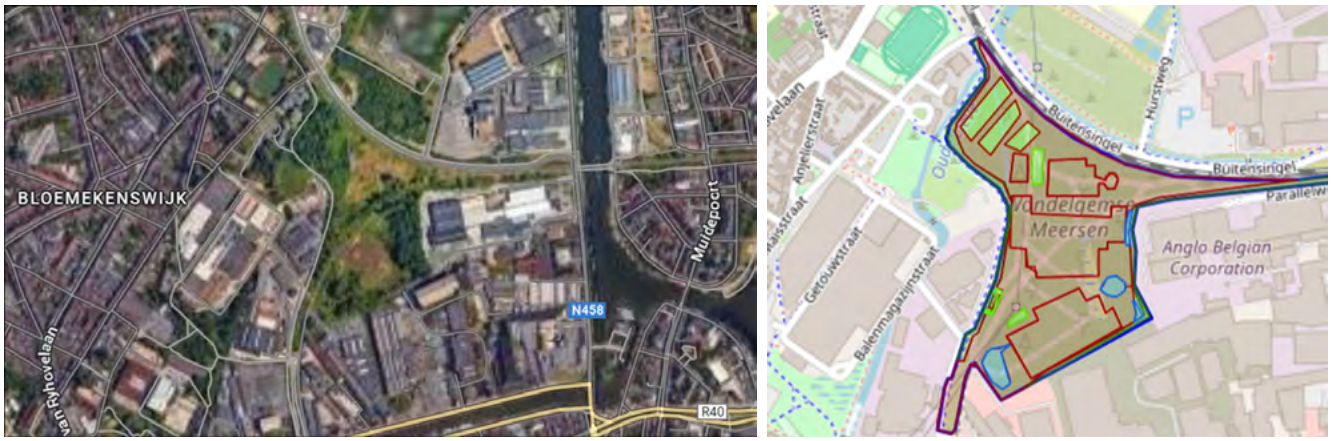
De waarde van stedelijke natuur – recente inzichten

Stedelijke natuur staat volop in de belangstelling. Het belang van stedelijk groen voor ecologische functies, biodiversiteit, verkoeling, klimaatadaptatie, mentale en fysieke gezondheid, sociale cohesie, leefkwaliteit en (buurt)identiteit wordt steeds breder erkend, zowel wetenschappelijk als beleidsmatig (o.a. Bastiaensen et al. 2023, Willems et al. 2024). De maatschappelijke waarde van deze gebieden is duidelijk meervoudig, maar de vele ecologische, sociaal-economische of relationele waarden worden anders benadrukt afhankelijk van het perspectief. Hoe we deze uiteenlopende waarden beoordelen, welke waarden uiteindelijk doorwegen en wie dit bepaalt, zijn vragen die zelden expliciet worden gesteld, laat staan beantwoord (zie ook Pascual et al. 2023). Toch bepalen ze mee de richting van ruimtelijke en ecologische beleidskeuzes.

In het spanningsveld tussen natuurbehoud, stedelijk beleid en economische belangen blijkt waardebepaling niet neutraal. Zeker in betwiste contexten spelen juridische, politieke en maatschappelijke overwegingen mee. Daarom is een wetenschappelijke waardering van ecologische waarde, ecosysteemdiensten of economische aspecten zelden helemaal neutraal: ook wetenschappelijke bevindingen spelen vaak belangen in de kaart (Jacobs et al. 2018). In het specifieke geval van stedelijke natuur zien we bovendien dat het waardenkader sterk is verschoven gedurende de laatste decennia: sociaal-ecologische inzichten en overwegingen hebben sterk aan belang gewonnen. De impact van hitte, wateroverlast, droogte en fijn stof, die in de jaren 1990 niet of nauwelijks op de agenda stonden, maken nu deel uit van het beleid (bv. lage-emissiezones). Eerder genomen beslissingen over stedelijke natuur, hoe doordacht ook, kunnen daardoor opnieuw ter discussie komen, zoals in de casus Wissenhage.

Wissenhage: een lokaal conflict als voorbeeld

Dit artikel verkent die complexe realiteit aan de hand van een specifieke casus: het Gentse gebied Wissenhage, ook gekend als Gaardenierspad, Bloemekenswijkbos, Wondelmeersen, Wondelgemse Meersen of 'de Blaa Mieskes'. In dit artikel wordt gekozen voor de benaming Wissenhage, maar hiermee wordt geen standpunt ingenomen in het maatschappelijke debat over de benaming. Het gebied in de Gentse Bloemekenswijk vormt een uitzonderlijk grote, open en biologisch waardevolle groene zone in een verder sterk verstedelijkte context (***Figuur 1***). Het terrein van ongeveer 15 hectare is een onderdeel van de Wondelgemse Meersen, een venig meersengebied ten noorden van Gent dat doorheen de geschiedenis grotendeels onbebouwd bleef, terwijl bewoning en industrie errond zich uitbreidden. Het gebied kent een lange geschiedenis van tijdelijk gebruik, onder meer als volkstuin, opslagzone en stortzone voor diverse veelal voedselarme grondoverschotten. Daarop ontwikkelde zich een mozaïek van graslanden, ruigten, wetlands en bos. Wissenhage is een treffend voorbeeld van wat, vanuit het perspectief van habitattypes in het traditionele natuurbehoud, rommelig, tijdelijk, toevallig of onvolledig oogt: op het eerste gezicht een vrij chaotisch terrein, maar ecologisch gezien erg divers. De ecologische beoordeling die hier volgt heeft een eerder beperkte diepgang, maar met nieuw beleid rond groene stedelijke ruimte

Figuur 1. Situering van Wissenhage binnen de noordelijke Gentse centrumwijken (links, bron: Google Maps) en plattegrond van de geplande infrastructuur en verharding (rechts, bron: www.natuurwaardeverkenner.be/9344924).

in het vizier (bv. de Natuurherstelverordening en de 3-30-300 groennorm) legt de casus een aantal uitdagingen bloot voor stedelijk natuurbeleid, de studie ervan en de rol van de (burger) wetenschapper.

Sinds de vroege jaren 1990 staat het gebied op de radar als potentiële locatie voor infrastructuur voor het openbaar vervoer, maar verschillende vergunningstrajecten van het openbaarvervoerbedrijf liepen vast, verliepen of werden juridisch aangevochten. Daardoor bevindt het project zich al drie decennia in een staat van onzekerheid, jaren waarin zowel de ecologische waarde als de maatschappelijke erkenning ervan groeiden. Tegelijk steeg de politieke en maatschappelijke spanning rond het gebied. Door sommigen omschreven als 'industrieel vervuild braakliggend terrein', door anderen als 'ons Bloemekenswijkbos': het is een schoolvoorbeeld van hoe natuurwaarde botst met vastgelegde ontwikkelingsdoelen en geplande investeringen. Het toont ook hoe natuur vaak ontstaat naast of ondanks ruimtelijke bestemmingen. Ook typerend is de manier waarop de nieuwe inzichten over natuurwaarden werden ontvangen. Wat begon als een desktopanalyse met enkele veldverificaties als antwoord op een eenvoudige vraag, groeide uit tot een voorbeeld van hoe wetenschappelijke feiten, en de wetenschappers die ze aanleveren, in een politiek geladen context ter discussie kunnen worden gesteld.

Gelijkaardige gevallen van gecontesteerde ontwikkeling van stedelijke natuurgebieden zijn onder meer beschreven in New York, Berlijn, Barcelona, Hong Kong, Kaapstad, Belgrado, Milaan, Cartagena en Los Angeles (zie o.a. Anguelovski et al. 2018) . Maar ook lokaal is dit geen alleenstaand geval: recent historisch onderzoek toont aan dat meer dan twintig parken in Gent oorspronkelijk 'geredde parken' zijn, die ondanks eerdere bestemmingen of beleidsbeslissingen en dankzij lokaal engagement behouden bleven (De Gendt 2023). Dit forumstuk gebruikt de casus Wissenhage als aanleiding voor een bredere reflectie over de waardebepaling van stedelijke natuur, de rol van de deskundige en de uitdagingen van kritische wetenschap op het snijvlak van ecologie en beleid. De gebruikte methoden, resultaten en reacties komen kort aan bod, maar de blik wordt ook verruimd: wat leert deze casus ons over de ecologische waarde van 'rommelige natuur', over metapopulaties, systeemdenken, juridische afwegingen en wetenschappelijke integriteit? Tot slot stelt dit stuk de vraag: welke rol nemen (burger)wetenschappers op in een politiek beladen context?

Meervoudige waardebepaling van stedelijke natuur

Het bepalen van de waarde van natuur is geen exacte wetenschap. Zelfs wanneer de gebruikte methode exact is, zoals het tellen van broedparen, het berekenen van vermeden economische schade of de opslag van tonnen koolstof, gaat de keuze van methodes en hun aggregatie tot één waardebeoordeling onvermijdelijk gepaard met normatieve keuzes (Spash & Hanley 1995, Sullivan 2009, Jacobs et al. 2018, 2023). In een stedelijke context komt daar nog een uitdaging bij: terwijl er voor klassieke natuurtypes zoals beekvalleien, hooilanden of bossen doorgaans (lokale) consensus bestaat over wat goede natuur is, via streefbeelden, erkende habitats of kensoorten, ontbreekt voor stedelijke natuur een duidelijke beleidsmatige omschrijving. Typische habitats en soorten zijn er wel, maar vaak op grillige, tijdelijke wijze, aangevuld met adventiefsoorten en onder afwijkende ecologische condities. Stedelijke groengebieden laten zich daarom moeilijk in bestaande kaders vatten, omdat die eerder gericht zijn op het benaderen en behouden van één streefbeeld per locatie. Stedelijke natuur bestaat uit relicten van pre–stedelijke habitats, sterk beheerde parken, spontane ontwikkeling in vergeten hoekjes, op voormalige industrieterreinen en op plekken waar plannen tijdelijk uitblijven of worden tegengehouden, in voortdurende wisselwerking (zie bv. Van Dyck et al. 2018, Hendrickx et al. 2018). Dit dynamische natuurweefsel is ecologisch belangrijk voor het behoud van populaties, maar door de dynamiek ervan ontsnapt het grotendeels aan formele classificaties (zie Jung et al. 2024).

De instrumenten voor ecologische waardering, zoals de Biologische Waarderingskaart (BWK), natuurdoeltypen en streefbeelden, zijn voornamelijk ontwikkeld voor de meer stabiele ecosystemen in het buitengebied. Daardoor geven ze een onvolmaakt beeld van de stedelijke natuurwaarde. Omdat soortengemeenschappen er zich ontwikkelen in dynamische en veranderlijke context (eerder dan in een stabieler socio-ecosysteem), worden ze gemakshalve ondergebracht in brede categorieën zoals pionier-habitats en ruderale vegetaties. De aanwezigheid van exoten, de verweving met (volks)tuinen,

transport- en economische infrastructuren en de antropogene bodemcondities die typerend zijn voor stedelijke milieus en niet voorkomen in andere natuur- of cultuurlandschappen, maken dat bestaande categorisering tekortschiet. Bovendien werpt deze dynamische populatie- en gemeenschapsdynamiek de vraag op wat de rol van perceelgebaseerde kartering (en dus waardering) is voor stedelijk natuurbeleid.

Er is daarom nood aan een ruimer ecologisch perspectief. In een stedelijk landschap met versnippering, vervuiling en druk op open ruimte zijn soortenrijke en goed verbonden gebieden belangrijk voor het functioneren van plaatselijke of regionale metapopulaties van soorten. Metapopulaties zijn door uitwisseling onderling verbonden netwerken van lokale populaties in een geheel van afzonderlijke gebieden van variabele grootte (Hanski 1999). Stapsteengebieden met voldoende kwaliteit en stabiliteit kunnen, ook tijdelijk, deze uitwisselingen en dus verbindingen binnen een metapopulatie voorzien. Gebieden kunnen ook tijdelijk populaties herbergen en dan weer verdwijnen, zolang de metapopulatie als geheel overleeft. Deze dynamische processen blijven onderbelicht wanneer enkel gekeken wordt naar natuurwaarden op perceelsniveau. Zeker in stedelijk milieu is een benadering nodig die ook de ecologische functie van een gebied binnen een breder netwerk en de ruimtelijke dynamiek in rekening brengt.

Naast deze overwegingen over ecologische waarde is er ook nood aan een ruimer waarderingsperspectief. De voorgaande paragrafen en ook de casus richten zich voornamelijk op uitdagingen bij het beoordelen van ecologische waarde van natuur, die grotendeels overlapt met de intrinsieke waardendimensie. Het Intergouvernementeel Platform voor Biodiversiteit en Ecosysteemdiensten (IPBES) deelt de natuurwaarden in in drie dimensies (IPBES 2022):

- Intrinsiek: waarde van natuur op zich, los van menselijk nut (bv. het voortbestaan van een soort)
- Instrumenteel: natuur als middel voor menselijk welzijn (bv. ecosysteemdiensten, verkoeling, luchtzuivering, recreatie)
- Relationeel: de betekenis die mensen aan natuur toekennen (bv. jeugdherinneringen, erfgoed, buurtidentiteit)

Deze drie waardendimensies overlappen vaak, zelfs binnen een maatschappelijke groep of individu: dezelfde plek kan tegelijk ecologisch waardevol zijn, voor ontspanning zorgen, een jeugdherinnering vormen en tegelijk ervaren worden als een onveilige of rommelig zone. Waardering hangt dus niet alleen af van wat er feitelijk is, maar ook van wie op welk moment kijkt. Bovendien zijn deze drie waardendimensies niet onderling vergelijkbaar of compenseerbaar: het verlies van een soort kan niet worden gecompenseerd door een extra speeltuin of omgekeerd. Rechtvaardigheidsoverwegingen maken bovendien het bepalen van stedelijke natuurwaarde erg complex (Schaafsma et al. 2023). De waarden en belangen van verschillende maatschappelijke groepen bevinden zich namelijk op verschillende behoefteniveaus: het beter beheren van een groenzone in een residentiële wijk kan een ‘nice to have’ zijn, terwijl het toegankelijk maken van de enige groene zone op wandelafstand in een dichtbebouwde arbeiderswijk wellicht belangrijkere behoeften vervult. Elke vorm van waardering, zelfs een louter ecologische, vereist dus een brede blik op wat goede of gewenste natuur is en voor wie. Zoals de botanicus breder kijkt naar bodem, hydrologie en beheer, past de stedelijke ecoloog dus best ook een

De avond valt over de Wondelmeersen . (© Sander Jacobs)

socio-ecosysteembenadering toe die onder meer economische en politieke processen in rekening brengt.

De rol van natuurstudie en -experten in stedelijke context

De deskundige, al dan niet academisch gevormd, krijgt in dit spanningsveld een bijzondere rol toebedeeld, zij het vaak onbewust of onbedoeld. Een ecologische waardering is namelijk zelden louter objectief: ze vloeit voort uit keuzes in methodologie, interpretatie, referentiebeelden en indicatoren. Bovendien is het ook een keuze waar, waarom en door wie deskundigen worden ingeschakeld en met welk doel. Wetenschappelijke bevindingen spelen vaak een belangrijke rol in juridische of politiek discours. Dat vraagt om bewustzijn over de rol van de (burger)onderzoeker, een duidelijk integriteitskader en heldere communicatie over wat data wel en niet zeggen, zelfs wanneer een louter technische of neutrale positie wordt ingenomen.

In het volgende deel zoomen we in op de casus Wissenhage. Aan de hand van een concrete situatie illustreren we hoe de hierboven beschreven uitdagingen er in de praktijk uitzien. Het doel is dubbel: volledige transparantie bieden over de geleverde wetenschappelijke beoordeling en illustreren hoe een strikt ecologische analyse snel als politiek beladen kan worden gepercipieerd of voorgesteld wanneer er tegengestelde belangen spelen.

Resultaten

Casus Wissenhage: context en rol als onderzoeker

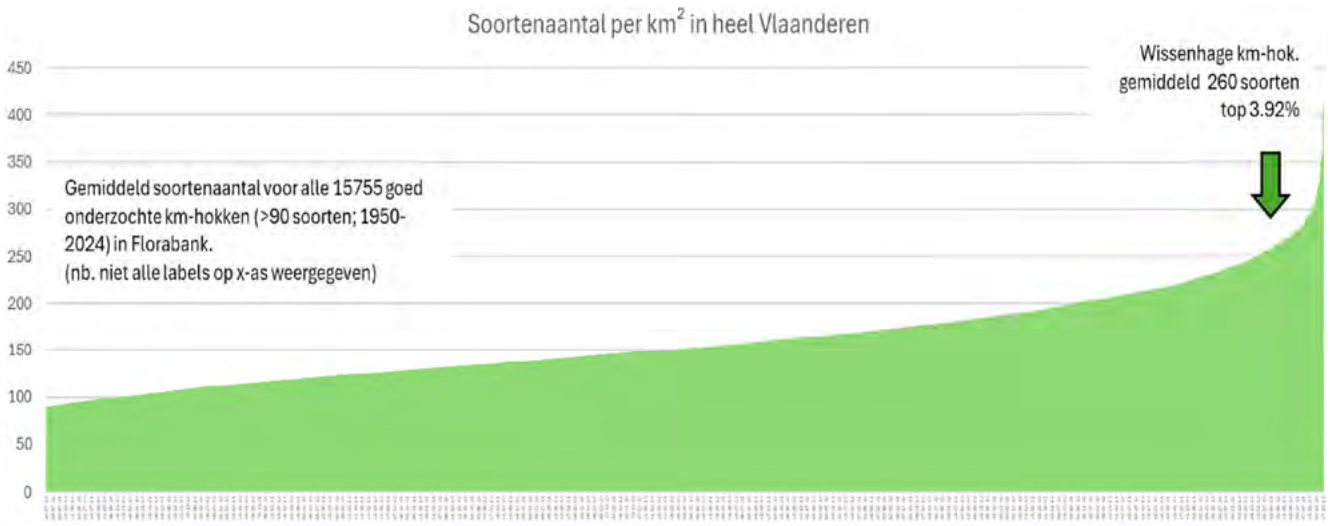
In 2024 vroeg een niet-gouvernementele organisatie (ngo) mij om een onafhankelijke inschatting van de ecologische waarde van een terrein van 15 hectare in de Gentse Bloemekenswijk. Die vraag kaderde binnen een van de juridische procedures rond een vergunning voor de ontwikkeling van het gebied tot parkeer- en onderhoudsinfrastructuur voor openbaar vervoer. De vraag van de ngo kwam mijn richting uit omdat het gebied al enkele jaren door ijverige biologiestudenten werd bestudeerd als voorbeeld van een politiek geladen stedelijk natuurconflict. Zoals eerder geschetst is het gebied een relict van de Wondelgemse Meersen en al sinds de jaren 1990 onderwerp van maatschappelijke en juridische discussie over de geplande inplanting van een stelplaats door een openbaarvervoerbedrijf. Als randstedelijk open gebied kent het een rijke gebruiksgeschiedenis gekenmerkt door een verweving van biologische en antropogene processen. Door de politieke aspecten, actualiteit en onzekere toekomst is Wissenhage een dankbaar praktijkvoorbeeld in de lessen menselijke en politieke ecologie: het biedt studenten een unieke kans om menselijke ecologie (de studie van de impact van mensen op natuur en vice versa) en politieke ecologie (de studie van besluitvorming rond ecologie, milieu en natuurbehoud) te bestuderen binnen een concrete context van stedelijke conflicten, besluitvorming en beleid. Tot op vandaag blijft het lot van het gebied onzeker.

De exacte vraag van de ngo luidde: 'Wat zijn de ecologische waarden van dit gebied en wordt de conclusie van de Gewestelijke Omgevingsvergunningscommissie (GOVC), namelijk dat de aanvraag niet aan de natuurtoets voldoet, bevestigd?'

Om deze vraag te kunnen plaatsen, is het belangrijk te begrijpen hoe het gebied formeel werd omschreven in de project-MER en de vergunningsaanvraag. Daarin wordt Wissenhage op basis van de biologische waarderingskaart omschreven als 'een complex van biologisch minder waardevolle en waardevolle elementen', met 'verspreide snippers van waardevolle tot zeer waardevolle biotopen'. Terreinbezoeken in het kader van die MER erkennen weliswaar dat delen van het gebied 'in waarde zijn gestegen door ecologische successie', maar in de documenten en communicatie bleef Wissenhage omschreven als 'een braakliggend terrein'. De vergunningsaanvraag kreeg echter op 2 juli 2024 een ongunstig advies van de Gewestelijke Omgevingsvergunningscommissie. Die stelde op basis van bijkomende gegevens dat er meer beschermde soorten aanwezig waren dan eerder gerapporteerd en concludeerde daarmee dat de aanvraag niet aan de natuurtoets voldeed. Toch werd de vergunning afgeleverd. Vandaar dus de informatievraag van de ngo om, binnen de mogelijkheden, een wetenschappelijk onderbouwd antwoord te verschaffen. Het gaat dus niet om een doorwrochte ecologische terreinstudie, maar een onderbouwd antwoord op een concrete vraag, op basis van openbaar beschikbare en betrouwbare gegevens. Belangrijk in deze context is ook mijn eigen rol: terwijl deze beperkt bleef tot het delen van wetenschappelijke informatie en het beantwoorden van externe vragen voor wetenschappelijke data en ondersteuning, had dit in deze politiek gevoelige context ook persoonlijke gevolgen (zie verder in dit artikel).

Figuur 2. Uitsnede van de BWK voor het studiegebied (links, (https://stad.gent/nl/groen-milieu/natuurbeheer-gent/natuur-gent/waardevolle-vegetatietypes-gent) en detail uitsnede van de BWK Gent (rechts)

Figuur 3. Alle goed onderzochte (criterium: >90 soorten, n=15.755) Vlaamse kilometerhokken in oplopende volgorde van soortenaantal (gemiddeld indien verschillende jaren), met de positie van hok d3-12-41 (Wissenhage) aangeduid. Wissenhage behoort tot de top 4% van de soortenrijkste hokken in Vlaanderen. Het studiegebied is het enige grote groengebied in dit hok. (Bron: Florabank, INBO)

Een eenvoudige maar reproduceerbare methode

Voor de analyse werd gesteund op publiek beschikbare en verifieerbare gegevens. De Biologische Waarderingskaart (BWK) versie 2, de BWK van Stad Gent en de Florabank van het INBO vormden de formele basis. (***Figuur 2***) Deze basis werd aangevuld met gevalideerde waarnemingen uit de databank Waarnemingen.be en ondersteund door observaties tijdens een aantal veldbezoeken (voorafgaand aan het toegangsverbod), onder meer met professionele experten uit verschillende disciplines (ecologie, plantkunde, geologie, entomologie, zoogdier- en vogelecologie). De aanpak is vrij eenvoudig en volledig reproduceerbaar: met enige ecologische basiskennis en een internetverbinding kan, op basis van dezelfde open data en eenvoudige veldobservaties, een gelijkaardige inschatting worden gemaakt. Dit maakt niet alleen deze analyse controleerbaar, maar het is ook een uitnodiging om andere 'braakliggende terreinen' in de stad beter naar waarde te schatten.

Ecologische bevindingen: soortenrijkdom en sleutelsoorten

Wat volgt is een licht verkorte versie van het antwoordverslag dat in 2024 werd opgemaakt voor de NGO. De inhoud is identiek gebleven, enkel ingekort en redactioneel bijgeschaafd, zodat de lezer zelf de objectiviteit en conclusie kan beoordelen. In de discussie erna wordt dieper ingegaan op de ecologische en politieke context van de zaak.

Volgens de versie 2 van de Biologische Waarderingskaart (BWK) van het INBO bestaat Wissenhage uit een complex van biologisch minder waardevolle, waardevolle en zeer waardevolle elementen. Alleen de noordelijke spie langs het spoor wordt als minder waardevol ingeschat. De BWK van Stad Gent duidt vrijwel het hele gebied aan als biologisch waardevol tot zeer waardevol. In de detailkartering valt vooral de aanwezigheid op van de eenheid 'ku*': ruderale ruigtes of pioniersvegetatie van hoge ecologische kwaliteit.

Die eenheid 'ku' omvat echter een brede waaier aan vegetaties, van jonge pioniergemeenschappen tot stabielere ruigtevegetaties op ruderale standplaatsen. Specifiek in Wissenhage bevat dit type vegetaties duidelijke elementen van enkele regionaal belangrijke biotopen en mogelijk ook Europees beschermde habitats.

Typisch voor Zilverschoongraslanden (rbbzil) zijn soorten zoals Heelblaadjes, Smalle rolklaver, Zeegroene rus, Platte rus, Zomprus, Waterbies, Akkerkers, Borstelbies. Daarnaast zijn er elementen aanwezig van soortenrijk struisgrasland (rbb_ha), met soorten als Schapengras, Hazenpootje, Reigersbek, Duizendblad, Liggende klaver, Rolklaver. In de overgangszones naar bos duiden Boslathyrus en Reuzenzwenkgras op het streefbeeld voedselrijke boszomen met minder algemene zoomsoorten (6430_bz). Tot slot zijn er duidelijke indicaties voor significante oppervlaktes van het Europees beschermde habitat soortenrijke glanshavergraslanden (6510), met onder meer Rapunzelklokje, Ruige leeuwentand, Glad walstro, Vogelmelk, Knoopkruid, Veldlathyrus.

Deze grote biotoopdiversiteit vertaalt zich in een opmerkelijke botanische rijkdom. Volgens de Florabank behoort Wissenhage tot de top 4% soortenrijkste kilometerhokken in Vlaanderen (***Figuur 3***).

Ook binnen de stedelijke ecologische context van Gent valt het gebied op: van de 96 Gentse sleutelsoorten (https://stad.gent/nl/groen-milieu/natuurbeheer-gent/natuur-gent/het-gentse-soortenplan-voor-wilde-dieren-en-planten) werden er 15 historisch vastgesteld in Wissenhage: Geel walstro, Gele morgenster, Glad walstro, Groot streepzaad, Kraailook, Muskuskaasjeskruid, Pastinaak, Rapunzelklokje, Ruige leeuwentand, Ruw vergeet-mij-nietje, Ruwe klaver, Veldlathyrus, Vijfdelig kaasjeskruid, Wilde marjolein, Zandhoornbloem. Elf van deze soorten zijn herhaaldelijk door de jaren en ook recent nog waargenomen, wat wijst op duurzame bronpopulaties.

Naast de floristische rijkdom valt ook de aanwezigheid van juridisch beschermde fauna op. In het gebied werden vijf soorten waargenomen die beschermd zijn onder Europese regelgeving.

De Muurhagedis gebruikt het gebied aantoonbaar als voortplantingsbiotoop, voor de IJsvogel is dit zeer waarschijnlijk en voor de Gewone dwergvleermuis mogelijk. Voor de Ruige dwergvleermuis fungeert Wissenhage mogelijk als een belangrijke stapsteen. Deze gevalideerde waarnemingen werden door verschillende waarnemers gedaan op meerdere tijdstippen en locaties gedurende de voorbije jaren. Het lijkt dus waarschijnlijk dat Wissenhage een biotoop is voor drie van deze Europees beschermde soorten.

Als bijkomende gegevens vermelden we de aanwezigheid gedurende meerdere jaren van vogelsoorten die kenmerkende soorten zijn voor Europees erkende habitats. Ook los van erkenning als formeel habitat zijn deze vogels ecologisch indicatief voor de habitatkwaliteit. Onder andere Bosrietzanger (baltsend en zingend tijdens broedseizoen in 2020, 2021, 2022, 2023, 2024), Grasmus (baltsend en zingend tijdens broedseizoen in 2015, 2019, 2020, 2022, 2023, 2024), maar ook Bosuil, Grote bonte specht en Boomklever zijn kenmerkende soorten voor goede abiotische kwaliteit van een aantal hierboven aangehaalde habitats.

Daarnaast is de aanwezigheid van grote aantallen salamanders opmerkelijk. De aanwezigheid van Kleine watersalamander en Alpenwatersalamander werd ook door eerdere e-DNA barcoding van waterstalen in het gebied bevestigd. Ook al betreft het hier geen Rode Lijstsoorten, de aanwezigheid van zowel jonge als adulte individuen in grote getale en doorheen het gebied wijst erop dat dit een voortplantings- en brongebied is voor deze beschermde soorten.

Tenslotte is ook zeldzaamheid een criterium. Hoewel niet direct gelinkt aan ecologisch functioneren van een soort, speelt zeldzaamheid toch mee in de beoordeling van het belang van een gebied. Als ondersteuning geven we hier mee dat voor dit gebied in de database Waarnemingen.be 5 zeer zeldzame en 23 zeldzame soorten werden waargenomen, waarvan respectievelijk 3 en 11 voor 2023.

Conclusies

- Op basis van de recentste BWK-kartering door INBO, de BWK van Stad Gent en de waarnemingen geregistreerd in de INBO-Florabank, kunnen we besluiten dat het vandaag gaat om een studiegebied met grotendeels zeer waardevolle biologische habitats.
- Op basis van de vergelijking van de Florabank data voor dit kilometerhok met de rest van Vlaanderen, blijkt dat in het studiegebied een zeer hoge absolute soortenrijkdom (top 4% van Vlaanderen) op botanisch vlak is te vinden. Vooral de habitats van het type ku* zijn van uitzonderlijk hoge diversiteit.
- Op basis van vergelijking van de INBO-Florabank data met de lijst van ecologische sleutelsoorten voor Gent, blijkt dat meer dan 10% van de Gentse sleutelsoorten hier een stabiele populatie hebben. Daaruit kan afgeleid worden dat dit gebied ook als brongebied fungeert voor het ecologisch functioneren van metapopulaties van meerdere planten- en diersoorten in het stedelijke weefsel van Gent.
- Waarnemingen van vijf Europees beschermde soorten werden gevalideerd en herbevestigd. Voor één daarvan is het studiegebied zeker een voortplantingsgebied (Muurhagedis), voor één zeer waarschijnlijk (IJsvogel), voor één mogelijks (Gewone dwergvleermuis). Voor Ruige Dwergvleermuis is het gebied mogelijk een belangrijke stapsteen.
- Verdere waarnemingen, hoofdzakelijk herhaalde en gevalideerde waarnemingen, alsook enkele anekdotische, ondersteunen onze bevindingen dat biotisch kwaliteitsvolle grasland- en boshabitats aanwezig zijn.
- Deze conclusies tonen ontegensprekelijk aan dat de biologische waarde zoals in de project-MER beschreven, niet overeenstemt met de werkelijke biologische waarde van het gebied. De aanvraag voldoet dus zeer waarschijnlijk niet aan de natuurtoets.

Discussie

Hierna volgen enkele algemene overwegingen, die geen deel uitmaakten van het antwoordverslag, maar ze schetsen het belang van gebieden als Wissenhage en de afwikkeling van deze case in de bredere context van onderzoek naar stedelijke (politieke) ecologie.

Stedelijke functie en ecologische betekenis

Het studiegebied heeft, zelfs voor de laatste drie decennia van uitgestelde en geweigerde vergunningsaanvragen, een lange geschiedenis als grotendeels onbebouwd gebied, in tegenstelling tot de onmiddellijke omgeving (https://kaart.gentgemapt.be/plaats/12898). De instabiele, venige ondergrond speelde daarbij een rol. Vermoedelijk zijn er in de eerste helft van de vorige eeuw verschillende (voedselarme) bodems ongelijk in het venige moerasgebied gestort, wat leidde tot een sterk variërend bodemprofiel met inmenging van veen, kalk, kleilenzen en microreliëf. Deze abiotische diversiteit, gecombineerd met zaden uit oude zaadbanken en spontane kolonisatie, heeft geleid tot een rijke mix van flora. Het historische gebruik als volkstuinen en de nabijheid van het treinspoor en trage wegen hebben verder bijgedragen aan de mix met tuinplanten, cultivars en exoten, waarvan sommige zeldzaam. Wat in eerste instantie een rommelig terrein lijkt, blijkt bij nadere beschouwing een levend archief, gevormd door een wisselwerking van ecologische en culturele processen. Wissenhage blijft daarom een schoolvoorbeeld van hoe 'rommelnatuur' ecologisch waardevol kan zijn.

In een stedelijk landschap is het overleven van soorten afhankelijk van metapopulaties. Wissenhage onderscheidt zich niet alleen van vele andere stedelijke natuurterreinen door zijn soortenrijkdom en ecologische kwaliteit, maar ook door zijn relatief grote oppervlakte in de stedelijke rand (15 hectare). Het fungeert als een van de grotere eilanden in het versnipperde Gentse natuurweefsel en vervult dus vermoedelijk de rol van brongebied voor een aantal soorten. De aanwezigheid van jonge salamanders illustreert bijvoorbeeld dat het gebied niet enkel doortrek- of toevluchtsgebied is, maar effectief functioneert als voortplantingsgebied en mogelijk brongebied voor meerdere soorten. Ook de soortenrijke graslanden, die zich reeds decennialang handhaven zonder enig natuurbeheer, illustreren deze potentiële rol als bronpopulaties.

Stedelijk natuurbeleid kan niet elk perceel beschermen waar een beschermde soort opduikt. Maar het beschermen van grotere, soortenrijke en goed verbonden sleutelgebieden is wel cruciaal. Dergelijke gebieden vormen erg belangrijke schakels van een ecologisch robuust stedelijk natuurweefsel. Onderzoek naar het objectief identificeren van functionele brongebieden is dan ook nodig en Wissenhage is daarvoor een duidelijke kandidaat.

Dit artikel focust vooral op de uitdagingen, zowel wetenschappelijk als politiek en zelfs persoonlijk, van het bepalen van de ecologische waarde. Het is echter duidelijk dat de instrumentele waarden (ecosysteemdiensten) en relationele waarden (belang voor de buurt) in het maatschappelijk debat een zo mogelijk nog grotere rol spelen. Dit viel buiten de vraag van de ngo en de reikwijdte van dit artikel, maar het loont wellicht de moeite om ook voor deze aspecten eerdere beleidskeuzes te toetsen aan de nieuwe wetenschappelijke inzichten.

Weerstand en institutionele reactie

Vanuit het oogpunt van het openbaarvervoerbedrijf is het begrijpelijk te handelen vanuit de opdracht en beleidsdoelen rond mobiliteit en daardoor de complexiteit en waarde van het gebied anders te interpreteren. Sinds de jaren 1990, toen dit deel van de Wondelgemse Meersen werd aangeduid als locatie voor infrastructuur voor openbaar vervoer, zijn zowel wetenschappelijke inzichten als beleidsvisies rond stedelijke groene ruimte sterk geëvolueerd. De groei van het stadscentrum, de stijgende verkeersdruk, de erkenning van het gevaar van fijnstof, het invoeren van lage emissiezones in centrumwijken, de aandacht voor klimaat, biodiversiteit en leefkwaliteit en de rol van stedelijk groen in mentale en fysieke gezondheid onderbouwen de essentiële rol van groengebieden in dichtbebouwde, ongezonde wijken.

Ondanks breed protest, aanhoudende technische en organisatorische problemen en een juridische strijd die nog lang niet ten einde lijkt, blijft het beleid vasthouden aan het oorspronkelijke plan. Alternatieven werden volgens een aantal ngo's en lokale burgergroepen onvoldoende of onduidelijk overwogen. Het conflict speelt zich af op lokaal politiek niveau, in de pers, juridisch en zelfs fysiek op het terrein, wat geleid heeft tot de bestuurlijke en financiële patstelling van vandaag. De locatiekeuze voor inplanting van dergelijke infrastructuur was destijds best verdedigbaar, maar na dertig jaar lijken de vele nieuwe gegevens deze beslissing in een nieuw daglicht te plaatsen. De analyse geeft aan, met de ecologische inzichten en publieke data, dat het omzetten van een groengebied naar industriële infrastructuur van deze grootte, ligging en ecologische kwaliteit, moeilijk ecologisch verantwoord kan worden, zeker zonder degelijk alternatievenonderzoek. Ook politiek zijn er nieuwe ontwikkelingen met lokale (bv. het Betonrapport), Vlaamse (bv. de Groennorm) en Europese doelstellingen en wetgeving (bv. Natuurherstelverordening artikel 8) rond stedelijke groene ruimte, die een eventuele heroverweging kunnen ondersteunen.

Dat op zulke conclusies, die voor sommige partijen ongemakkelijk zijn, ontkennend, ontwijkend of soms zelfs aanvallend wordt gereageerd, is niet onbegrijpelijk. Op het terrein, in de gemeenteraad en in de media escaleerde het conflict. Sommige partijen stelden standpunten bij en gingen in vernieuwde dialoog, anderen reageerden eerder defensief tot repressief. Bijvoorbeeld, nadat studenten in de pers communiceerden over de biologische waarde, ontzegde een deurwaarder mij in mijn hoedanigheid als gastprofessor op straffe van boete de toegang tot het gebied. Later, na het aanleveren van het hierboven beschreven ecologisch verslag, volgde een formeel antwoord dat eerder op de persoon dan op de inhoud leek te spelen. Ook zorgde een aangetekend schrijven van de advocaten van de vervoersmaatschappij aan een betrokken onderzoeksinstituut voor het intern in twijfel trekken van de wetenschappelijke integriteit van enkele betrokken onderzoekers. Op het terrein werd intussen, in tegenspraak met eerdere beloftes van de vervoersmaatschappij, het gebied met inzet van politiemacht grotendeels ontbost, wat lokaal weer tot verdere escalaties leidde. Het verhaal lijkt hiermee echter nog niet ten einde.

Wissenhage blijft een complexe casus, zowel ecologisch als politiek-ecologisch. In dergelijke complexe dossiers met uiteenlopende belangen is het menselijk en misschien zelfs onvermijdelijk dat onderweg spanningen ontstaan, zeker wanneer de inzichten sneller evolueren dan de afwikkeling van een vergunningsproces. Toch doet dit niets af aan het belang om recente wetenschappelijke inzichten zorgvuldig te betrekken in beslissingen. Zeker openbare diensten hebben hierin een voorbeeldrol te vervullen. Het proces van open kennisdeling en kritische wetenschappelijke toetsing is essentieel voor duurzame, gedragen en weloverwogen beslissingen over stedelijke groene ruimte. En dit zal soms betekenen dat een herziening van een standpunt of plan nodig is. Het komt de geloofwaardigheid en gedragenheid van publieke instellingen niet ten goede om wetenschappers persoonlijk te viseren, laat staan repressie van onderzoek te organiseren, toe te laten of erin mee te gaan.

Slotbeschouwing: natuurstudie en natuurbeleid in de stad

Wissenhage blijft tot vandaag een intrigerend schoolvoorbeeld van stedelijke politieke ecologie in de praktijk. Of het nu een goed voorbeeld wordt van adaptief beleid of een slecht voorbeeld van beleidsmatige inertie: het gebied illustreert hoe natuurstudie in stedelijke context bijna onvermijdelijk terecht komt in politieke situaties (zie ook Swyngedouw & Heynen 2003).

Het debat uit de weg gaan, door bijvoorbeeld een ander studiegebied te kiezen of de vraag van een ngo af te wimpelen, had vast voor minder kopzorgen gezorgd. Stedelijk natuurbeleid zal echter blijven neerkomen op het kritisch herzien van gangbare praktijken, het uitdagen van en terugkomen op beslissingen en het rekening houden met lokale impact en kennis. Net zoals stedelijke ecologie verweven is met menselijke invloeden, is ook de studie ervan niet los te koppelen van sociaal-economische en politieke processen. Het komt er dus op aan als (burger)wetenschapper integer en respectvol te blijven, maar zonder daarom enkel de gemakkelijkste weg te kiezen. Met de Natuurherstelverordening en de bouwshift in het vizier, zullen onafhankelijke (burger)wetenschappers zich ook letterlijk op minder betreden paadjes moeten begeven: 'braakliggende terreinen' en 'te ontwikkelen sites' kunnen

ecologische brongebieden en stapstenen zijn, waar financiële of politieke belangen spelen, waar natuur(studie) niet door iedereen gewenst is, maar waar tegelijk een inventarisatie door burgerwetenschappers of zelfs enkele waarnemingen een verschil kunnen maken. Voor kritische bevindingen is ook ruggensteun nodig vanuit onafhankelijke wetenschappelijke instellingen, overheidsinstituten met een onderzoeksmandaat, verenigingen, open data-platformen, medestanders en collega's. Want het realiseren van een gedragen en onderbouwd stedelijk natuurbehoud betekent onvermijdelijk dat de lijn tussen wetenschap en beleid verder moet worden bewandeld, ook al is dit soms ongemakkelijk.

Een mening over natuur? We horen het graag

Natuurfocus plaatst regelmatig forumartikels op zijn pagina's. Het zijn opiniestukken waarin de auteurs een stelling of visie ontwikkelen waarbij de argumenten degelijk onderbouwd horen te zijn, liefst gestoeld op wetenschappelijk onderzoek. De redactie van Natuurfocus moedigt zo het debat over natuurvraagstukken aan. Forumartikels weerspiegelen niet noodzakelijk de visie van de redactie, de adviesraad, noch die van de uitgever. Maar ze verrijken en prikkelen ons inzicht over boeiende en vaak complexe kwesties over natuurbehoud, milieuzorg en landgebruik. De redactie verwelkomt forumbijdragen en manuscripten die, zoals alle artikelen, kritisch nagelezen worden door de redactie en gastreferenten.

SUMMARY

Jacobs S. 2025. Studying nature on the line between science and policy: Ecological assessment of an urban habitat in Ghent. Natuurfocus 24(3): 129-136 [in Dutch].

What is the ecological value of an unbuilt urban site? This forum article explores, through the Ghent case of Wissenhage, how the valuation of nature is rarely neutral, especially in cities, where ecology, policy and financial interests often collide. Wissenhage reflects broader questions about urban nature, scientific integrity and the role of experts in politically charged contexts. The case shows that Wissenhage's ecological value is considerably higher than previously assumed, both in terms of biodiversity and as a key area within the urban ecological network. At the same time it illustrates how urban ecological research inevitably touches on societal sensitivities and the roles (citizen) scientists may take on.

DANKWOORD

Ik ben de experten, zowel professionals als burgerwetenschappers, die mij hebben bijgestaan zeer erkentelijk, maar ik kies de veilige optie om hun namen hier niet expliciet te noemen. Speciale dank gaat uit naar mijn studenten, die mij veel hebben geleerd. Grote appreciatie voor collega's en betrokkenen die hun steun, openlijk of discreet, hebben uitgesproken, en vooral voor diegenen die voet bij stuk hielden ook wanneer het spannend of lastig werd. Ik ben vereerd met de vier referenten die dit stuk grondig hebben nagelezen en nuttige suggesties leverden.

AUTEUR

Sander Jacobs is gastprofessor Menselijke en Politieke Ecologie aan het departement Biologie van de UGent.

CONTACT:

✉ sander.jacobs@ugent.be

REFERENTIES

Bronnen gebruikt voor de ecologische beoordeling:

- Geopunt – BWK versie 2 www.geopunt.be/ geraadpleegd op 11/9/24
- Stad Gent – BWK stad.gent/nl/groen-milieu/ geraadpleegd op 11/9/24
- Florabank INBO – flora.inbo.be/ geraadpleegd op 11/9/24
- Ecopedia www.ecopedia.be/ geraadpleegd op 11/9/24
- De Knijf G., Adriaens D., Van Elegem B. & Paelinckx D. 2013. Natura 2000 habitattypen – Meer dan flora! selectiecriteria en gebruik van typische faunasoorten bij de gewestelijke beoordeling van de staat van instandhouding. Natuur. focus 12(3): 109–120.
- waarnemingen.be/bioblitz/16049/bioblitz-wondelmeersen/ geraadpleegd op 11/9/24

Overige bronnen:

Anguelovski I. et al. 2018. From landscapes of utopia to the margins of the green urban life. For whom is the new green city? City, Territory and Architecture 5: 1–13.

Bastiaensen T. et al. 2023. Beyond biodiversity. Eliciting diverse values of urban green spaces in Flanders. Land 12: 1186.

De Gendt T. 2023. De poorten: Verhalen van migratie en ontmoeting in de 19de-eeuwse stad. Gent: Poëziecentrum.

Hanski I. 1999. Metapopulation Ecology. Oxford University Press.

Hendrickx F., Souffreau C., Merckx T., Bonte D., Decaestecker E., Matthysen E. et al. 2018. Verstedelijking verandert levensgemeenschappen. Natuur.focus 17(2) : 62-68.

IPBES. 2022. Methodological assessment report on the diverse values and valuation of nature of the Intergovernmental Science-Policy Platform on Biodiversity and Ecosystem Services. IPBES secretariat, Bonn, Germany.

Jacobs S. et al. 2018. The means determine the end. Pursuing integrated valuation in practice, Ecosystem Services 29 (Part C): 515–528..

Jacobs S. et al. 2023. The pitfalls of plural valuation. Current Opinion in Environmental Sustainability 64: 101345

Jung M. et al. 2024. An assessment of the state of conservation planning in Europe. Philosophical Transactions of the Royal Society B 379, 20230015.

Pascual U. et al. 2023. Diverse values of nature for sustainability. Nature 620: 813–823.

Schaafsma M. et al. 2023. Whose values count? A review of the nature valuation studies with a focus on justice. Current Opinion in Environmental Sustainability 64: 101350.

Spash C.L. & Hanley N. 1995. Preferences, information and biodiversity preservation. Ecological Economics 12: 191–208.

Sullivan S. 2009. Green capitalism and the cultural poverty of constructing nature as service-provider. Radical Anthropology 3: 18–27.

Swyngedouw E. & Heynen N.C. 2003. Urban political ecology, justice and the politics of scale. Antipode 35: 898–918.

Van Dyck H., Merckx T., Lens L., Bonte D., De Caestecker E., Hendrickx F. et al. 2018. Verstedelijking en biodiversiteit door een ecologische en evolutionaire bril. Natuur.focus 17(2): 52-61.

Willems H. et al. 2024. Moderniseren van de Vlaamse groennormen. Opdracht ANB-AB-2022-209. Eindrapport. Agentschap voor Natuur en Bos.